

Н. Абжетов* , Ж. Жұмашова , Б. Манабаев

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: nurlan.abzhet@mail.ru

ЖАҢА ДІНДАРЛЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Мақалада әлемдегі жаһандық байланыстың ішіндегі діни топтардың қарқыны мен қалыптасуына түрткі болған негізгі себептер қарастырылады. Қазіргі кездегі жаһандық қатынас бір жағынан ежелден қалыптасып келген кейбір дәстүрлер мен үрдістердің дамуына ықпал еткен болса, екінші жағынан оның төмендеуіне де себеп болып жатыр. Дегенмен жаһандану қазіргі кездегі діни үрдістерге қаншалықты әсер етуде? Саяси қыспақтың салдарынан діни құндылықтар әлсірегенімен де, уақыт өте келе қайта жанданып, қазіргі жаһандану кезеңінде жаңа бағыттағы діни топтардың пайда болуы мен қалыптасуына түрткі болуда. Фундаментализмді осы жаһандық қоғамның өндірісі деп те айтсақ болады. Ол – тұтастай алғанда, қазіргі қоғамда болып жатқан жаһандану мен секуляризация процестеріне қарсы реакция. Сондай-ақ, фундаментализм бұрын ұмыт қалған діни институттардың қайта жандануына себеп болды. Ислам фундаментализмі терминіне қатысты ғалымдар арасында әртүрлі қарама-қайшы пікірлер бар. Дінтанушылар бұл ұғымға жалпы діндерге байланысты қолданылатын термин ретінде қарайтын болса, ал исламтанушылар бұл сөз бастауын христиандық бағытынан алады деп, ислами бағыттарға мүлдем сәйкеспейтінін әрі термин ретінде оның ислами ұғымдарға ешқандай байланысы жоқ екенін айтады. Жалпы айтқанда, бұл термин соңғы кездері тек қана діни бағытқа ғана емес, гуманитарлық бағыттағы бүкіл салаға қолданылатын терминге айналып кеткені белгілі. Мақалада осы мәселеге талдау беріліп, терминнің және жаңа діндарлықтың қалыптасуына қатысты тұжырымдар жасалады.

Түйін сөздер: жаһандану, ислам, фундаментализм, діни ағымдар, ислами қайта өрлеу.

N. Abzhetov*, Zh. Zhumashova, B. Manabayev

Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: nurlan.abzhet@mail.ru

Formation of a new religiosity

The main issue discussed in the article examines the reasons that led to the emergence and formation of religious groups in the global world. Today we see that global relations have contributed to the development of some ancient traditions and customs, but also led to their decline. However, how much does globalization affect modern religious trends? In this regard, despite the weakening of religious values due to political pressure, this phenomenon has revived over time, and in the current era of globalization, one can observe the emergence and formation of new religious groups. We can say that fundamentalism is a product of this global society. This is a reaction to the processes of globalization and secularization that are taking place in modern society as a whole. Fundamentalism has also led to a revival of previously forgotten religious institutions. In the very terminology of Islamic fundamentalism, we see that there are various conflicting opinions among scholars. Religious scholars believe that this is a terminology that is common to all religions, although Islamic scholars say it does not make sense because the word comes from Christianity and does not correspond to Islamic teachings. In general, we know that this term has recently begun to be used not only in the religious sphere, but also in the entire social sciences. This article aims to offer an analysis of this term and to analyze the processes of the formation of a new religiosity.

Key words: Globalization, Islam, Fundamentalism, Religious movements, Islamic revival.

Н. Абжетов*, Ж. Жұмашова, Б. Манабаев

Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: nurlan.abzhet@mail.ru

Формирование новой религиозности

В статье рассматриваются причины возникновения и формирования религиозных групп в глобальном мире. Глобальные отношения способствовали развитию и упадку некоторых древ-

них традиций и обычаев. Вопрос о степени влияния глобализации на современные религиозные тенденции является весьма важным. Несмотря на то, что религиозные ценности потеряли свою ценность из-за политического давления, это явление со временем возродилось, и в нынешнюю эпоху глобализации можно наблюдать появление и формирование новых религиозных групп. Можно предположить, что фундаментализм – это продукт глобального общества, это реакция на процессы глобализации и секуляризации, которые происходят в современном обществе в целом. Фундаментализм также привел к возрождению ранее забытых религиозных институтов. В самом термине исламского фундаментализма мы видим, что среди ученых существуют различные противоречивые мнения. Религиоведы считают, что этот термин, общий для всех религий, хотя исламские ученые не согласны с этой точкой зрения, так как этот термин берет свое начало из христианства и не соответствует исламским учениям. В целом, известно, что этот термин в последнее время стал употребляться не только в религиозной сфере, но и во всей гуманитарной сфере. Данная статья ставит целью предложить анализ данного термина и проанализировать процессы образования новой религиозности.

Ключевые слова: глобализация, ислам, фундаментализм, религиозные течения, исламское возрождение.

Кіріспе

Қазіргі кезде ең өзекті мәселелердің бірі – ол жаһанданған қоғамның ішіндегі адамдардың ара қатынасындағы діннің ролі. Ал соның ішіндегі ең маңызды сұрақтардың бірі – фундаментализм. Бүгінде біз фундаменталистік әлемде өмір сүріп жатырмыз, өйткені бұл құбылыс әлеуметтің әр түрлі салаларында өзін-өзі дәлелдеуде. Фундаментализмді кең мағынада қарастырғанда, ол іргелі болып саналатын және мазмұнына қарамастан, абсолюттік шындық ретінде қабылданатын белгілі бір принциптерге, идеяларға және құндылықтарға сүйену дегенді білдіреді. Бұл қағидаларды жеке әлеуметтік топтар немесе ұйымдар (фундаменталист деп аталатын) қабылдайды. Олар қоғамдық өмірдің барлық салаларында жанқиярлықпен әрекет етеді. XX ғасырдың басында христиан дініне өзінің бастапқы тазалығын беруді қалаған протестанттық ағыммен байланысты болған фундаментализм термині тек қана басқа діни ағымдарға ғана қатысты емес еді. Ол белсенді сөз айналымына еніп, адам қызметінің әртүрлі сипаттамасы үшін кеңінен қолданылады (экономика, саясат, этносаралық және гендерлік қатынастар саласында және т.б.). Қазіргі кездегі ағымдардың біріне исламдық наным-сенімдерді құндылықтармен үйлестіруге тырысатын ислам заңдарына бағыну мен рәсімдерді ұстануға баса назар аударатын неофундаментализм жатады. Ғалым Оливье Ройдың айтуынша, «фундаментализмге шақыру шариятқа негізделген: бұл исламның өзіндей ескі, бірақ ол – жаңа, өйткені ол ешқашан орындалмаған, бұл мәңгі реформаторлықты, цензура мен уақыттың ыдырауына қарсы трибуналды, егемендікті, өзге елдердің ықпалында болмауды, саяси оппорту-

низмді, моральдық тәртіпсіздікке жол бермеуді және қасиетті мәтіндерді ұмытпауды орнатады» (Roy, 2005a). Қазіргі исламдық қайта жаңғыру мұсылман емес елдердегі мұсылман иммигранттар мен олардың балалары арасында жиі кездесетін «өспелі әмбебап ислам бірегейлігі» сезімін қамтиды. Ира Лапидтің айтуынша: «Байланыс ақпарат құралдарының, саяхат және көші-қонның көбеюі нәтижесінде әлемдік қоғамдардың интеграциясының күшеюі барлық жерде бірдей ұстанылатын бірегей ислам тұжырымдамасын және ұлттық және этникалық әдет-ғұрып шекарасынан асып түсетін исламды маңызды етеді» (Meyer, Rowan, 2009: 91). Неофундаменталды ғылымдардың фундаменталді ағымдардан ерекшеліктері бұл мұсылмандар бір де бір ұлттық мемлекетпен бірегейленбейді және мұсылман қауымдары мен аз топтар арасында ислам нормаларының таралуын, сондай-ақ жаһандық мұсылман қауымдастығын, үмбетін жаңғырту үшін күресу мәселелерімен көбірек айналысады. Қазіргі уақытта халқының басым бөлігі мұсылмандарды құрайтын елдерде осындай кереғар құбылыстар кең тарап отырғанын ескерсек, бұл тақырыпты зерттеуге аса үлкен назар аударылуы қажет екені түсінікті болады.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Қазіргі кезде әлемдегі Жаһандану үрдісі әр өркениеттің ерекшеліктеріне бейімделе алмайды, солсебепті мәдени және діни айырмашылықтарды елемеу іспетті фундаменталистік сезімдердің өсуі мен олардың шектен тыс көрінісі терроризмнен көрінетін жауапқа әкеледі. Бүгінде жаһандану үдерістеріндегі діннің орнын түсіну қажет. Осыған байланысты, жаһандану мен қоғамның

діни өмірінің өзара әсерін кешенді түрде зерттеу – күн тәртібіндегі өзекті тақырыптардың бірі. Сол себепті авторлар неофундаментализм ұғымына талдау беруді мақсат етті.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Алға қойылған мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруда автор қазіргі саясаттануда қолданылатын зерттеу әдістері мен принциптеріне сүйенді. Әсіресе жүйелік талдау және жүйелік тәсіл, құбылыстар типологиясы, салыстырмалы тарихи талдау кеңінен қолданылды.

Негізгі бөлім

Жаңа діндарлықтың қалыптасуы

«Жаһандану» терминін алғаш рет 1944 жылы Рейзер мен Дэвис ұсынған және XX ғасырда екі полярлы әлем күйреген соң және қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейін он жылдан соң бұл термин академиялық пәндер бойынша әртүрлі зерттеушілер арасында кең таралған (Reiser, Davies, 1944: 212-219).

Жаһандану дегеніміз – сауда, инвестиция, саяхат, танымал мәдениет және түрлі салалардағы өзара әрекеттесудің басқа нысандары арқылы әлемдік интеграция мен өзара тәуелділіктің өсуін сипаттайтын жалпы термин. Бұл күнделікті өмірдің тәжірибесін бүкіл әлемде стандарттарға ауыстырады, осылайша жергілікті және аймақтық құбылыстар жаһандық құбылыстарға айналады. Бұл үдеріс жаһандық тәртіптегі жаңа ойыншылар туралы пікірталастар туғызып, Вестфалияның егемендік нормасы енді жұмыс істемейді деген тұжырым жасайды.

Кейбір зерттеушілердің пікірі бойынша, екінші дүниежүзілік соғыстан бастап ұлттық-мемлекеттік құрылымдардың, бюрократиялардың, күнтізбелердің, кірістер мен реттеуші мүмкіндіктердің жаппай кеңеюі жаһандану ұлттық мемлекеттің «егемендігін» төмендетеді деген тұжырымның дұрыс еместігін көрсетеді (Duchacek, Latouche, Stevenson, 1988: 11). Мейериандық көзқарас бойынша жаһандану мемлекеттерге жаңа проблемалар туғызады, бірақ оларды әлсіретпейді: «қазіргі заманғы мемлекет бұрынғыға қарағанда азырақ автономияға ие болуы мүмкін, бірақ оның бұрынғыға қарағанда көбірек жұмыс істеуі керек және қазір көптеген мемлекеттер бұрынғыдан көп жұмыс істеуге қабілетті» (Meuer, Boli, Tomas, Ramirez, 1997: 163-174). Жаһандық интеграцияның негізгі

факторларынан басқа, әлі күнге дейін мемлекет деп саналатын ұлттық ұйымдардан тыс, IGO, NGO, ICSO және т.б. сияқты көптеген басқа субъектілер бар. Жаһандық саладағы әр түрлі өзара әрекеттестіктер актерлердің мінез-құлқын айқындайтын және оларға рұқсат беретін әртүрлі институттардың пайда болуына түрткі болады. Бұл институттардың алуан түрлі ерекшеліктеріне қарамастан, олардың барлығы форманың немесе институционалдық изоморфизмнің жеке басын көрсетеді.

Бұл құбылысқа әлемдік саясаттың ережелері мен талаптарын «барлық актерлермен құндылықтар, мақсаттар, институттар мен мінез-құлқындықтардың айқын пакетін қабылдауды» кодтайтын «қазіргі заманғы сценарий» қатты әсер етеді (Jupille, Joliff, Wojcik, 2014: 7). Маңызды тарихи және мәдени қарама-қайшылықтың сыртқы факторлары мен мәтіндеріне қарамастан, барлық ойыншылар өздерін бірдей ұстайды. Олар «өздерінің тіршілігін жалпы формаларды қабылдаумен және осындай жалпы формаларды құруды қолдау арқылы анықтайды» (Meuer, 2009: 160). Институттар арасындағы «жасанды ұқсастық» олардың қойылған мақсаттарын жүзеге асырудағы салыстырмалы тиімсіздігін ішінара түсіндіреді: мәселелерді шешуге назар аударудың орнына, олар өздерінің жеке басын «миф пен рәсім» арқылы дәлелдейді (Meuer, Rowan, 2009: 19). Бұл – «бөліну» терминімен айтылған, белгіленген мақсаттар мен нақты жетістіктер арасындағы сәйкессіздікті сызу үшін қолданылатын құбылыс.

Дін өзінің әртүрлі көріністерінде өте ұзақ уақыт бойы әлемдегі жаһандану тенденцияларының тасымалдаушысы болды. Христиандық «жаһандану» құбылысы пайда болғанға дейін жүздеген жылдар бұрын жаһандану күші ретінде жетістікке жеткен еді. Алайда, жаһандануды және оның дінге әсерін және керісінше жүйелі түрде зерттеу әлі де жоқ.

Қазіргі кезде дін мен жаһандану арасындағы қатынастарға кем дегенде үш қарама-қайшы көзқарас бар. Бірінші көзқарасқа сәйкес, жаһандану әлеміндегі дін – бұл мемлекет бақылайтын институттар арқылы тәжірибе алатын жеке таңдау мәселесі. Діни доктриналар мен ұйымдар қоғамдық өмірдің барлық салалары сияқты талқыланады және ұтымды жағы қарастырылады. Сонымен, дін «ескі және біршама тар діни модельдерден дамыған, әмбебаптандырылған және зайырлы жобаға» айналады (Meuer, Boli, Tomas, Ramirez, 1997: 163). Жаһандану мәдени айырмашылықтарды тегістейді, жергілікті әдет-

ғұрыптар мен наным-сенімдерді жояды және барлық діндерге қатысы жоқ зайырлы өмір салтын насихаттайды. Біздің уақытымызда шіркеуден тыс жерде құтқарылуды таба алмаймын деген бұрынғы сенім күшін жойды. «Бұл постулат барлық элита арасында құтқарылу ғылыми-техникалық білімге негізделген рационалды құрылымдарда – мемлекеттерде, мектептерде, фирмаларда, ерікті бірлестіктерде және сол сияқтыларда болады деген сеніммен ауыстырылды. Жаңа діни элиталар – бұл оқиғаларға қызу сенетін және оны аяусыз жүргізетін менеджерлермен, заң шығарушылар және саясаткерлермен бірге құтқару тарихының зайырланған және сөзсіз әмбебаптық нұсқаларын жазатын кәсіпқойлар, зерттеушілер, ғалымдар мен зиялы қауымды құрайды» (Meyer, Boli, Tomas, Ramirez, 1997: 174).

Екінші көзқарас бойынша, дін – жаһандануға қарсы тұрудың ең үлкен көздерінің бірі. Яғни, бұл діннің әр түрлі формаларының өздері белсенді жаһанданушылар екенін білдіретін үшінші тәсілмен сәйкес келеді. Осы үшінші көзқарасқа сәйкес діндер жаңа шекаралар қояды және мәдени, этникалық және ұлттық шекараларды бұзады. Жаһандану және азаматтық қоғам сияқты тұжырымдамалардың дамуы дәстүрлі діни институттарға нұқсан келтіріп, олардың ажырауына алып келді. Бүгінде біз жаһанданудың әрі нәтижесіне, әрі құралына жататын діни болмыстың басқа түрлеріне куә болып отырмыз.

Діндарлықтың жаңа түрлерін білдіруде трансұлттық діни қозғалыстар шешуші рөл атқарады. Бұл қозғалыстардың аумақтық базасы жоқ және олар таза саяси-діни себептерге арналған. Олардың арасында фундаменталистік христиандық пен исламның, сондай-ақ ортодоксалді иудаизмнің барлық түрлерін табуға болады. Барлық фундаменталистік ағымдардың ортақ ерекшелігі – олардың географиялық және мәдени шекараларға сілтеме жасамай, «таза» дінге жүгінетіні. Сонымен, діннің жаһандануы бір мағынада өзінің «декультуралануын» көрсетеді, яғни ол белгілі бір мәдениетке немесе ұлтқа бағытталмайды. Діннің бұл «декультурализациясы» өз мәдениеттерінен айрылғанын сезінетін топтардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі, бұл олардың прозелитизм мен конверсия тұрғысынан қаншалықты сәттілікке жеткенін түсіндіреді (Roy, 2005).

Сонымен, ислам мен қазіргі заманның арақатынасына қатысты ең көкейкесті сұрақтардың бірі – ХХ ғасырдағы исламдық қайта жандануының артында не тұр?

С. Хантердің пікірінше, Батыста бұл сұраққа екі ғылыми көзқарас қалыптасқан – «нео-ориенталистік» және «нео-үшінші әлем». Алғашқылар «исламшыл құбылыстың пайда болуын негізінен мұсылман қоғамдарының әлеуметтік, экономикалық және мәдени динамикасына және экономикалық даму мен сыртқы әлеммен өзара әрекеттесудің өсуіне байланысты мутацияларға емес, исламның өзіне байланысты» деп санайды. Демек, исламшыл құбылыс – исламға тән қасиеттердің салдары және ол батыс идеяларымен қатар өмір сүре алмайды (Hunter, 1998: 71). Сонымен, Сэмюэль Хантингтонның гипотезасында ислам соғысқан бедуин көшпелі тайпалар арасында пайда болды және бұл «зорлық-зомбылық исламның негізіне енген», зорлық-зомбылықсыз ұғымы мұсылман доктринасы мен практикасында жоқ» (Huntington, 1998: 263).

Ал «нео-үшінші әлем» исламның өзгеруіне және бейімделуіне қабілетті деп санайды. Осы мектептің ең көрнекті ғалымдарының бірі Франсуа Бургат исламдық қайта өрлеу отарсыздану процесінің үшінші мәдени кезеңі деп тұжырымдайды және бұл мектептің ғалымдары «исламның қайта жандануының соңғы толқыны исламның салдары ретіндегі сипаттамалары емес, керісінше экономикалық депривация, әлеуметтік иеліктен шығару және саяси құқығынан айыру жиынтығы ретінде қарастырылады», – делінеді (Hunter, 1998: 73).

Ислам мен жаһандану арасындағы қатынастардың нәтижелерін келесідей жіктеуге болады:

1. «Ислам жаһандану субъектісі ретінде» еуропалық мұсылмандар диаспоры мысалында қарастырылуы мүмкін. Мұсылмандардың Еуропаға қоныс аударуының бірнеше толқындарының нәтижесінде әртүрлі қауымдастық «еуропалық жерге қондырылды», нәтижесінде: 1) исламның бейімделуі және батысқа айналуы және қалыпты евро-исламның қалыптасуы; көптеген мұсылмандар Еуропадағы өмірге оңай бейімделеді: олар өздерінің сенімдерін христиан құндылықтарының призмасы арқылы мойындайды; және олар отбасын, гендерлік дифференциацияны және қатаң моральдық кодексті қорғайды, сондай-ақ, өздерінің діни бірегейлігін сақтай отырып, түсік жасатуға және ажырасуға қарсы. Мұнда жаһандану дәстүрдің рөлін «төмендету» үшін жұмыс істейді; 2) дәстүрлі евро-исламның пайда болуы; Бұл еуропалық қабылдаушы қоғамдар мен мұсылмандар көп шыққан елдер арасындағы үшбұрышты қарым-қатынас аясында пайда болады; дәстүрлі евро-ислам әдетте «геттоны» қалыптастырады және

еуропалық көпшілік пен мұсылман мәдениеттері арасындағы өзара келіспеушілікті көрсетеді; мұнда жаһандану дәстүрді «нығайту» үшін жұмыс істейді, өйткені батыстық өмір салтына төзімді әлеуметтік әдеттерді жаңарту үшін шыққан елден діни көшбасшыларды, әйелдері мен күйеулерін әкелуге болады.

Тағы бір құбылыс – радикалды исламның дамуы. Ол исламдық бірегейлікке қауіп және жаһандануға жауап ретінде қарастырылады. Фундаменталистік ұйымдар жаһандық деңгейдегі тілде сөйлейді: олар – тарихи жерлерінен аластатылған және «декультурандандырылған» утопия. Ол қазіргі заманға негізделген «жаһандық үмбетті» қудалайды.

2. Фундаменталды ислам жаһанданған күш ретінде келтіріледі. Бұл бөлімде негізгі мәселені шешпес бұрын, кейбір негізгі терминдерге назар аударған жөн. Исламдық фундаментализм – бұл жаһанданудағы батыстануға, модернизацияға наразылық реакциясы, басқаша айтқанда, «исламдағы наразылық білдірудің» түрі (Джуманова, 2009: 185). Ислам фундаментализмі – саяси-идеологиялық бағыт ретінде, түпкілікті талдауда автохтонды қоғамның Батыстағы институттар мен құндылықтардың кеңеюіне қарсы реакциясы. Заманауи фундаментализм – араб қайта өрлеу кезеңінде дәстүршілдіктің түрленген формасынан туындаған және қоғам өзінің қиын жағдайдан шығудағы рухани жаңғыруының негізін көрген идеяны ұсынды (Джалилов, 2006: 148).

«Фундаменталді ислам» термині кеңінен қолданылады. Кейбір зерттеулер оны қате пікір ретінде санайды, өйткені фундаментализм термині шамамен 1910 жылдан бастап, негізгі протестанттық шіркеулерден өздерін ажыратуды қалаған кейбір протестанттық шіркеулер «Фундаменталді» деп аталатын брошюралар сериясы шыққан кезден бастау алады. Осыған байланысты Челишев (Челишев, 2010: 178): «Алайда, осы уақытқа дейін «исламдық фундаментализм» ұғымы қазіргі ғылымда айтарлықтай қайшылықты болып қала береді. Кейбір сарапшылар діни зерттеулер тұрғысынан «фундаментализм» терминін «ислам» сын есімімен ұштастыра қолдану толық негізделген деп санайды, өйткені фундаментализм барлық дерлік діни жүйелерге тән» деген пікірді ұсынады. Олар қарсы болған екі нәрсе болды: бірі – либералды теология, екіншісі – Киелі кітапты сынау. 1980 жылдары белгілі бір мұсылман топтары үшін фундаментализм сөзін қолдану дәстүрге айналды. Сонымен, сөз қайта семантикаландырылды. Мұсылман фундаменталистері неге олар исла-

ми елдерді исламсыздандыру деп атайтынына алаңдайды. Олар шариятты қалпына келтіріп, шетелден әкелінген заң кодекстерін алып тастағысы келеді» (Blanchard, 2008: 256-257).

Нәтижелері және талқылама

Зерттеліп отырған тақырып «Қазақстан Республикасындағы неофундаментализм мен дәстүрлі ислам арасындағы дискурс: дінтанулық талдау» атты докторлық диссертация ауқымында қарастырылуда және докторлық ізденіс еңбегінің бір бөлігі ретінде диссертацияға енеді. Осы уақытқа дейінгі ізденістер кафедралық, университеттік деңгейдегі талқылау деңгейінде қарастырылған.

Қорытынды

Көп жағдайда исламдағы фундаменталды ағымдарды уаххабизм немесе салафизм (салафия) деп атайды. Бұл терминдердің нақты тарихи тамыры бар, бірақ олар соңғы жылдары, әсіресе батыста, бір-бірінің орнына қолданылады. Бүгінгі күні «уаххабизм» термині кеңінен исламды VII ғасырдағы Мұхаммед пайғамбар мен оның ізбасарларының ілімдерінен ауытқитын кез келген жаңашылдықтардан немесе тәжірибелерден тазартуды көздейтін сунниттік исламдық қозғалысқа қатысты қолданылады. Бұл – ішінара адастыратын бағыт. Өйткені «ваххабизм» сөзі тікелей мағынада Сауд Арабиясынан шыққан консервативті исламдық кредоға қатысты болса, «салафизм» термині ислам әлемінің әр түрлі кезеңдерінде және әр түрлі жерлерде тәуелсіз дамыған неғұрлым жалпы пуритандық ислам қозғалысын білдіреді.

Исламдық қайта өрлеу процесі XX ғасырдың екінші жартысында басталды. Дегенмен оның тамыры 1920 жылдардан бастау алады. XX ғасырда жаппай әлеуметтік өзгерістерден туындаған билік дағдарысы ислам фундаментализмін тудырған екі қарапайым ұйымның құрылуынан басталды. Солардың бірі, 1928 жылы Египетте құрылған мұсылман бауырлары мен оның жетекшісі Хасан аль Баннаның, Осман империясының құлдырауынан кейін және батысқа қарсыласу негізінде құрылған. Жиырма жылдан кейін бұл қозғалыстың екі миллионға жуық жақтаушылары болды және бүкіл мұсылман әлеміне таралды. Олар Бауырластық Умманы жандандыруға шақырды (Chaliand, 2007: 274-275). Тағы бір қозғалыс «Джамағат-Ислам» – бұл «Мұсылман бауырларға» ұқсас және Үндістанда

1941 жылы құрылған. Оның жетекшісі Абул-Ала Маудуди саясатты тұтастай алғанда Құдайдың иелігі деп санады және осы негізде ол барлық басқа саяси жүйелерді айыптады.

Бүгінгі таңда ислами фундаментализмнің осы «классикалық модельдерінің» әртүрлі бағыттары неофундаменталистік қозғалыстар деп аталады және қоғамға нақты қауіп төндіреді. Олар дәстүрлі мәдениеттерді мойындамайды, керісінше, кез келген қоғамда тамыры жоқ абстрактілі бірегейлікті көрсетеді. Оливье Ройдың пікірінше, нео-фундаментализм «мәдениетті, философияны және тіпті теологияны қабылдамай, қасиетті мәтіндерді сөзбе-сөз оқуға және жеке сенім арқылы шындықты тез түсінуге мүмкіндік береді. Дәстүрлі мәдениеттің

маңызды еместігі дінге бет бұрушылардың көбеюін түсіндіреді. Олар Батыс немесе Таяу Шығыстың тарихи өнімдері емес, олар – барлық тарихи жаһанданудың бірігуі» (Roy, 2009).

Демек, жаһандану және аумақтық емес бірегейліктің қалыптасуы әлемдегі барлық қоғамдарға орасан зор әсер етуде деген тұжырым жасауға болады. Олар діни жаңғыру туралы адамдардың көзқарасын өзгертеді.

Жаңа діни өрнектердің пайда болуының айқын көрінісі исламдық нео-фундаментализм болуы мүмкін, ол көптеген елдердің, аймақтардың және жалпы әлемнің қауіпсіздігі мен тұрақтылығына үлкен қатер төндіреді және халықаралық қоғамдастықпен кешенді түрде күресуді қажет етеді.

Әдебиеттер

- Blanchard, C.M. (2008) The Islamic traditions of Wahhabism and Salafiyya, CRS Report for Congress. available at <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RS21695.pdf>
- Chaliand, G., Blin, A. (2007) The history of terrorism from antiquity to al Qaeda. – London: «Maple-Vail Manufacturing Group». – 474.
- Duchacek, I.D., Latouche, D., Stevenson, G. (1988) Perforated Sovereignities and International Relations: Trans-Sovereign Contacts of Subnational Governments. – New York: «Greenwood». –256.
- Hunter, S.T. (1998) The Future of Islam and the West: Clash of Civilizations or Peaceful Coexistence? – London: «Washington, D.C». –275.
- Huntington, S. (1998) The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – London: «A Touchstone book». –367.
- Jupille, J., Joliff, B., Wojcik, S. (2014) Regionalism in the World Polity. <http://aei.pitt.edu/52869/1/JUPILLE.pdf>
- Meyer, J.W. (2009) Globalization: Sources and Effects on National States and Societies, in Krücken and Drori. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0268580900015002006>
- Meyer, J.W., Boli, J., Tomas, G. M and Ramirez, F.O. (1997) World Society and the Nation-State, American Journal of Sociology <https://doi.org/10.1086/231174>.
- Meyer, J.W., Rowan, B. (2009) Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony, in Krücken and Drori. – Chicago: «The University of Chicago Press». – 363.
- Reiser, O.L., Davies, B. (1944) Planetary Democracy: An Introduction to Scientific Humanism and Applied Semantics. – New York: «Creative Age Press». – 339.
- Roy, O. (2005) The crisis of the secular state and new forms of religious expression, available at http://www.diplomatique.gouv.fr/en/IMG/pdf/0101Roy_gb.pdf
- Roy, O. (2009) Available at <http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/MWG/200910/MWG2009-12-16Roy.pdf>
- Джалилов З.Г. (2006) Ислам и общество в современном Казахстане. – Алматы: «Дайк-Пресс». – С. 204.
- Джуманова, Г.Ж. (2009) Казахстанско-Немецкий университет. 6th International Conference. – Алматы: «ИП Волкова». – С. 372.
- Челишев, И.В. (2010) Фундаментализм и фундаменталисты. – М.: «РГСУ». – С. 528.

References

- Blanchard, C.M. (2008) The Islamic traditions of Wahhabism and Salafiyya, CRS Report for Congress. available at <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RS21695.pdf>
- Chaliand, G., Blin A. (2007: 274-275) The history of terrorism from antiquity to al Qaeda. – London: «Maple-Vail Manufacturing Group». – 474.
- Chelishhev, I.V. (2010) Fundamentalizm i fundamentalisty`. –Moskva: «RGSU». – 528.
- Duchacek, I. D., Latouche, D., Stevenson, G. (1988) Perforated Sovereignities and International Relations: Trans-Sovereign Contacts of Subnational Governments.–New York: Greenwood. – 256.
- Dzhalilov Z.G. (2006) Islam i obshhestvo v sovremennom Kazakhstane [Islam and society in modern Kazakhstan]. – Almaty: «Dajk-Press». – 204. (in Russian)
- Dzhumanova, G.Zh. (2009) Kazakhstansko-Nemeczkij universitet. 6th International Conferense. – Almaty: «IP Volkova». – 372. (in Russian)

Hunter, S.T. (1998) *The Future of Islam and the West: Clash of Civilizations or Peaceful Coexistence?*– London: «Washington, D.C». – 275.

Huntington, S. (1998) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.*–London: «A Touchstone book». – 367.

Jupille, J., Joliff, B., Wojcik, S. (2014) *Regionalism in the World Polity.* <http://aei.pitt.edu/52869/1/JUPILLE.pdf>.

Meyer, J.W. (2009) *Globalization: Sources and Effects on National States and Societies*, in Krücken and Drori. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0268580900015002006>.

Meyer, J.W., Boli, J., Tomas, G. M and Ramirez, F.O. (1997) *World Society and the Nation-State*, *American Journal of Sociology.* <https://doi.org/10.1086/231174>.

Meyer, J.W., Rowan, B. (2009) *Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony*, in Krücken and Drori.–Chicago: «The University of Chicago Press».–363 p.

Reiser, O.L., Davies, B. (1944) *Planetary Democracy: An Introduction to Scientific Humanism and Applied Semantics.* – New York: «Creative Age Press».–339 p.

Roy, O. (2005) *The crisis of the secular state and new forms of religious expression*, available at http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/0101Roy_gb.pdf

Roy, O. (2009) Available at <http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/MWG/200910/MWG2009-12-16Roy.pdf>